

Kaj je najvrednejše

JOŽE ŠTER

POVZETEK

Če so vrednote določene s človekovimi objektivnimi potrebami, potem je vprašanje o najvišji vrednoti vprašanje o najvažnejši potrebi. Katerokoli vrednoto izberemo kot najvišjo, slejkoprej se po določenem času ali prek določene količine spremeni v protivrednoto. Iz tega izhaja, da ni ene same najvišje vrednote, ampak je v vsaki situaciji najvišja druga vrednota.

Absolutizirati je mogoče katerokoli vrednoto. Absolutizacij pa je še več, ker je moč absolutizirati ne samo vsebino, ampak tudi količino, trajanje ali intenzivnost. Najbolj značilne absolutizacije so biologizmi, psihologizmi, individualizmi, totalitarizmi in mitologizacija dela. Vsaka absolutizacija vodi do samonegacije absolutizirane vrednote, ker človeka uničuje in ubija, ne pa gradi.

Izvori absolutizacij so:

sociološki,

psihološki,

teoretični.

ABSTRACT

THE MOST VALUABLE THING

If values are specified by a human's objective needs, than the question of the highest value is the question of the most important need. Whatever values we choose to be the highest, after a certain period of time or through certain quantities they change into anti-values. We can conclude that no such thing as the single highest value exists, but in different situations different values are the highest. Any value can be made absolute. But many absolutes exist, because it is possible to make absolute not only the contents but also the quantity, duration or intensity. The most significant absolutes are biologism, psychologism, totalitarianism, individualism and mythology of labour. Every absolute leads to self negation of the absolute value made, because it ruins and kills, rather than builds up a human being. The origins of absolutes are: - sociological, - psychological, - theoretical.

Poznamo eudajmonizem, utilitarizem, asketizem, humanizem, pa etike, ki kot najvišje dobro postavljajo dolžnost, sveto in dandanes ekologizem itn. Če hočemo najti tisto najvrednejše, bi morali pregledati vse te teorije, oziroma sploh vse vrednote, saj bi le tako vedeli, med čem sploh lahko izbiramo. Toda v tem primeru se pojavi težava oziroma vprašanje, ali je sploh mogoče naštetati vse vrednote.

POMEMBNE DOBRINE IN VREDNOTE

Če so eno temeljnih določil vrednot človekove objektivne potrebe, potem je jasno, da je vrednot veliko, ker je tudi človekovih potreb ogromno. Poleg tega ustvarjamo še nove in nove izdelke in s tem nove potrebe. Še številnejše so reči, ki te potrebe lahko zadovoljujejo, saj isto potrebo (npr. po hrani) lahko zadovolji mnogo različnih stvari.

Že zaradi tega bi vsak poizkus izčrpnega naštevanja dobrin¹ in vrednot propadel, četudi jih je vsaj teoretično možno naštetati. Vendar to ni edini in verjetno tudi ne poglaviti razlog te zadrege. Človek se zgodovinsko spreminja (točneje rečeno, človek sam sebe spreminja), zato se spreminjajo tudi njegove potrebe ter s tem dobrine in vrednote. Spreminjajo pa se tudi realne možnosti (bodisi naravno bodisi zaradi človekove dejavnosti) ali pa vsaj človekova spoznanja o realnih možnostih; zato se spreminjajo tudi dobrine in vrednote, saj je realna možnost drugo temeljno določilo vrednega. Človek ustvarja nova zdravila, naprave itn., človek odkriva nove bolezni (npr. raka, aids) in nove zakonitosti (npr. o tem, kaj je zdrava hrana) ter s tem nove dobrine in vrednote, ali pa spoznava, da je bilo tisto, kar je imel za vrednoto, dejansko protivrednota (npr. z odkritjem zakonov termodinamike in s tem nujnosti entropije se ekonomija rasti pokaže kot pogubna, torej kot nevredna²).

Klasifikacij potreb je veliko.³ Kriteriji teh - večinoma psiholoških klasifikacij - pa največkrat niso jasno postavljeni, zato te klasifikacije največkrat niso logično konsistentne. Pri tem je zanimivo, da v nasprotju s pričakovanji klasifikacija potreb nima (pri istih avtorjih) skoraj nobene zveze z njihovimi klasifikacijami vrednot.

Ne glede na vse rečeno pa je jasno, da mora vsak poizkus pregleda vrednot izhajati iz človekovega bivanja (oziroma potreb). Tudi ta postopek pa ni brez nevšečnosti, ker ista stvar lahko zadovoljuje več potreb hkrati, ali pa eno potrebo zadovoljuje, poraja pa drugo, torej ista stvar istočasno učinkuje kot dobrina in kot slabina.

Če je človek **biološko bitje**, potem so dobrine in vrednote tudi:

- zrak
- hrana
- zdravila in medicinski ukrepi
- spolnost
- spanje in počitek
- nasilje
- telesno gibanje in spretnost
- itn.

1. Dobrina mi pomeni nekaj, kar je objektivno dobro, ne glede na to, ali človek to ve ali ne, oziroma ali to sprejema kot vrednoto. Vrednota pa mi pomeni dobrino, ki je tudi subjektivno sprejeta kot dobro.

2. Glej zbornik Ekologija, ekonomija, entropija.

3. Enega od pregledov klasifikacij glej v: J. Musek. Psihologija osebnosti, str. 293-299.

Ker je človek **družbeno bitje**, so dobrine in vrednote tudi:

- sodelovanje
- vzgoja in izobraževanje
- prijateljstvo, ljubezen in sovraštvo
- soodločanje (dogovarjanje)
- demokracija
- enakost družbenih možnosti
- uveljavljanje
- organiziranost
- solidarnost
- odgovornost
- itn.

Ker je vsakdo bolj ali manj **individualnost**, ima seveda specifične potrebe, katerih zadovoljitev je vredna:

- možnosti za razvitje individualnosti,
- uveljavljanje specifičnih sposobnosti,
- posebnosti zadovoljevanja potreb,
- specifični način dela,
- spoštovanje drugačnosti,
- itn.

Element bistva človeka je tudi **duševnost**, zato so dobrine in vrednote tudi:

- svoboda mišljenja
- načrtovanje, zamišljanje, fantaziranje in zvitost
- svoboda hotenja
- čustvovanje
- resnica, zmota, laž
- odgovornost
- uživanje
- spomin
- itn.

Predvsem pa je človek **delovno (ustvarjalno) bitje**, zato so dobrine in vrednote tudi:

- svoboda
- samooblikovanje
- možnosti ustvarjanja
- materialno proizvajanje
- tehnično ustvarjanje
- znanost
- umetnost
- morala
- racionalnost, učinkovitost itn.

V tem naštevanju vsakdo zlahka ugotovi, da manjka ta ali ona dobrina ali vrednota. Pa ne samo to, marsikdo se bo tudi vprašal, kako je mogoče med vrednote šteti recimo nasilje, laž, sovraštvo ipd., kdo pa tudi kako, se je tu znašla morda spolnost ipd. Nič manj problemov se ne pojavi, če se vprašamo po najvrednejši vrednoti, nasprotno, težav je več in hujše so.

NAJVIŠJA VREDNOTA

Stališča o najvišji vrednoti so zelo različna ne le med laiki, ampak tudi med teoretiki. Zakaj?

Ali ni morda razlog v tem, da je vprašanje sploh napačno? Če pa ni napačno, zakaj se to ne dogaja tudi drugim znanostim?

Bistvene človekove potrebe morajo biti zadovoljene, če naj bo to bitje zares človek. Ali niso potem kar vse našete vrednote najvišje, če brez nobene ni človeka?

To se zdi logično, vendar je vredno določeno tudi z realnimi možnostmi. Neutemeljeno je zato predpostavljati, da je mogoče vse človekove potrebe zadovoljiti, in to še hkrati. Če bi bilo to mogoče, bi seveda bile vse vrednote najvišje, oziroma vprašanja o najvišji vrednoti sploh ne bo bilo. Vprašanje o najvišji vrednoti se zastavlja prav zaradi omejenosti možnosti zadovoljitve potreb. Večinoma smo dejansko v situaciji, ko moramo izbirati med več možnostmi, pri čemer pa lahko realiziramo le eno ali dve. Ne morem na križišču hkrati izbrati levo in desno cesto, lahko grem le po eni. Delo (zaslužek) in počitnice (trošenje) ne morem izbrati istočasno. Itn. Če sem pred izbiro ali-ali, potem ocenjujem, katera možnost, katera alternativa je boljša, vrednejša. Zdaj lahko ta postopek nadaljujemo (primerjamo več vrednejših možnosti), dokler ne pridemo do najvrednejšega. Če gremo po tej poti, bomo izhajali iz vrednot, ki se najpogosteje (vsaj danes) navajajo kot najvišje.

Teoretične in empirične raziskave nas vodijo tedaj k temle vrednotam:

- življenje
- mir
- svoboda
- učinkovitost
- demokracija
- delo
- enakost
- solidarnost
- ljubezen.

Zdi se, da tu odločitev ni težka, najvrednejše je življenje, kaj nam bo vse drugo, če nismo živi. Toda potrebo po življenju zadovoljujejo zrak, hrana ipd. Je potemtakem hrana najvišja vrednota? Ali ni vendarle preveč banalno postavljati hrano kot najvišjo vrednoto in s tem kot smisel življenja? Ali s tem ne porivamo človeka na raven živali?!

Res je, brez življenja ni nobene vrednote. Ali obratno, kaj mi bo še tako pomembna vrednota, če sem mrtev. Vse bogastvo bi dal za zdravje. Kakršnakoli vrednota obstaja šele za živega človeka. Ali ni bolje biti živ, kot "svoboden mrtev"! Hrana je pomembnejša od ljubezni, kajti od ljubezni ni mogoče živeti.

Vse to drži, toda, ali ne gre pri tem za napako zamenjave **prvega z najpomembnejšim**? Nedvomno ni življenja brez hrane in torej tudi ne človeka. Ampak tudi brez seksa ni človeka. Je potem seks najvišja vrednota? Tudi delo je pogoj človeka, že za življenje. Je možen človek brez družbe, torej tudi solidarnosti? Je bitje, ki ni svobodno, človek? Torej človeka ni ne le brez hrane, ampak tudi ne brez zadovoljitve **katerakoli** druge potrebe. Človek brez svobode ni več človek, ampak suženj, človek brez zavesti ni več človek, ampak le še živo bitje, človek brez čustev ni človek, ampak robot, človek brez.... Je potemtakem res vse najvišja vrednota?

Problem lahko postavimo tudi obratno in se vprašamo, je tisti, ki je živ, že človek? Življenje je le en element bistva človeka in zato še ni zadosten pogoj obstoja človeka. Samo življenje odpira možnosti **vrednega in nevrednega delovanja**; s tem, ko sem živ, še ni zagotovljena človečnost. Konec koncev, če bi bilo življenje najpomembnejše, potem bi bil tudi uboj najbolj krvoločnega tirana nevreden; še več, za vsako ceno bi ga morali ohraniti pri življenju. In kaj bi bil v tem primeru vsak abortus? Ali nas tako stališče ne vodi logično k svetosti (torej nedotakljivosti) življenja? In kaj nam tedaj pomeni samoobramba, oziroma uboj v samoobrambi? Lahko se reče, da je pač tudi uboj včasih nujen, izsiljen, ampak zato še ne moralen, ampak le izsiljena nemorala, torej še zmeraj nemorala. To pomeni: tem slabše za dejanskost, če se ne sklada z našimi načeli! Niso krivi naši principi, ampak svet sam s svojimi neprimernimi zakonitostmi.

Z druge strani praksa, oziroma zgodovina dokazuje, da so se vsi sodelavci odpor- niških in osvobodilnih gibanj odločili, da je **svoboda vrednejša od življenja** in to celo svoboda drugih. Hkrati je bila v tej situaciji najvišja vrednota celo **ubijanje**, ubijanje sovražnika, okupatorja. Toda ali naj bo neka subjektivna odločitev merilo vrednega? Taka vrednotna odločitev ni bila le neka subjektivna odločitev posameznika, temveč tudi objektivno točna izbira; to potrjuje tudi primer Slovencev leta 1941, ko se je začel načrti fašistični eksodus slovenskega prebivalstva (podobno kot Židov, Ciganov idr.). Ko se ves narod ali samo en njegov del znajde v tako bednem položaju, da življenje skoraj nima nobene vrednosti več, je logično, da posamezniki postanejo tempirne bombe (npr. samomorilski teroristični napadi Palestincev idr.). /Seveda se v enaki zunanji podobi samožrtvovanja pojavljajo tudi zmanipulirani fanatiki najrazličnejših "ver"./

Ali iz rečenega izhaja, da je **najvišja vrednota svoboda**? Gotovo je bilo v vseh zgodovinskih obdobjih vedno dovolj ljudi, ki so bili za svobodo pripravljeni žrtvovati prav vse. Nedvomno je tudi točno, da je prav svoboda tista, ki človeški osebek šele naredi za človeka.

Če je svoboda najvrednejša, potem gre največ priznanja klošarjem in anarhistom! Če je svoboda najvrednejša, potem je vse, kar ovira ali onemogoča mojo svobodo nevredno; k vragu torej vsi urniki, vozni redi, prometni predpisi, pravne norme in konec koncev morala in drugi, če so zapreka moji svobodi. Seveda se bo to izteklo v anarhijo in samovoljo. In kje je potem svoboda? Je samovolja svoboda ali pa je za svobodo potrebno znanje, delo ter spoštovanje zakonitosti sveta? Je brez znanja (učenja) in dela sploh možno življenje in s tem svoboda?

Mar ni bolj utemeljeno za najvišjo vrednoto postaviti **delo**, ki vsebuje tako življenje, kot tudi svobodo? Še več, delo (ustvarjalnost) vsebuje vse bistvene fizične in psihične elemente človeka, je nekakšno **mini bistvo človeka** (saj vključuje fizičnost, mišljenje, hotenje, čustva, družbenost in individualnost). Drugi vsaj tako pomemben argument za delo kot najvišjo vrednoto je v dejstvu, da je ravno delo tisto, ki **ustvarja večino (vsaj najpomembnejših) vrednot**. Brez dela torej ne le da ni življenja, ampak tudi ne vrednega.

Če je delo torej tisto najvrednejše za človeka, potem je pač najbolje delati, delati in še enkrat delati, skratka kar naprej in brez prestanka garati. In kaj bo temu sledilo? Po nekaj dneh neprestanega dela, brez počitka, spanja in hrane, bo vsakogar vzel vrag. S tem je seveda konec tudi dela. To pa ni edini dokaz proti absolutizaciji dela. Mar niso tudi vsa strahotna in manj strahotna orožja in vojne tudi rezultat dela? Delo ne ustvarja le vrednote, temveč prav tako najhujše protivrednote.

Kaj pa resnica? Ali ni to absolutna vrednota, absolutna vsaj za znanost? Znanosti ja ne more biti vrednota laž, zmota, polresnica ipd. Pa tudi sicer odkrivanje novih zakonitosti (torej iskanje resnice) ne more biti nevredno, in to ne samo v znanosti. Spoznanje resnice ne more biti nevredno, saj je cilj le ugotavljanje dejanskega stanja, ne pa ocenjevanje tega stanja, skratka je brez vrednotnega stališča. Seveda zloraba znanosti in resnice ne more omadeževati same resnice in znanosti. Skratka, ni nobenega razloga, da resnica ne bi bila absolutna vrednota (torej vedno in povsod nekaj vrednega).

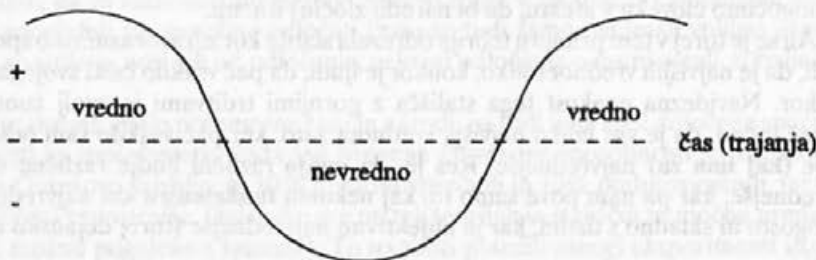
Tako se je morda zdelo še včeraj. Pa danes? V ZDA so že sredi osemdesetih let sprejeli enoletni moratorij za raziskave s področja genetskega inženiringa.⁴ Nevarnost možnih nepredvidljivih posledic svobodnega genetskega eksperimentiranja je bila prevelika. **Neodkritost je bila torej vrednejša od spoznanja, od odkritja nove zakonitosti, torej od resnice.**

Še več, marsikdaj je **vrednejša od resnice laž** (npr. nasproti sovražniku, za nekatere bolnike ipd.).

Lahko se takole ukvarjamo še z vsemi ostalimi pomembnimi vrednotami, vendar bi pri vseh poskusih ugotovili isto: **absolutizacija katerekoli vrednote vodi v svoje nasprotje, spremeni se v protivrednoto, torej v nekaj, kar človeka dejansko uničuje, ubija, ne pa gradi.** Če se vrnemo k primeru dela (ustvarjalnosti), bomo prozorno videli ta proces.

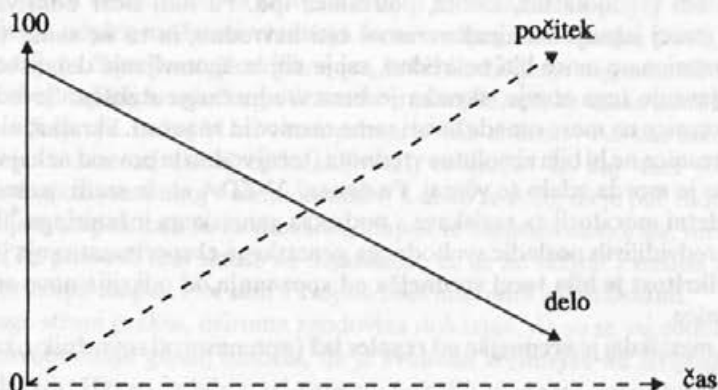
Če je delo najvrednejše, je treba stalno delati, to pa nas bo hitro uničilo. Prav zato po določenem času postaneta najvrednejša počitek in spanje, ker v tej situaciji zadovoljujeta najpomembnejšo potrebo človeka, potrebo, ki bo, če ne bo zadovoljena, povzročila smrt. Po določenem počitku bo situacija drugačna in tedaj bo delo spet lahko najvišja vrednota.

Če bi bilo delo vedno najvišja vrednota, potem bi bilo lenarjenje (počitek), kot nasprotje dela, vedno protivrednota. Dejansko pa ni le vrednota, ampak je lahko tudi **najvišja vrednota**. Na nekakšnem vrednotnem koordinatnem sistemu se torej vsaka stvar giblje kot krivulja, ki niha od najvrednejšega k najnevrednejšemu in spet nazaj k najvrednejšemu, in tako nenehno naprej ali nazaj. To lahko ponazorimo tudi takole:

4. A. Kim, v: Znanost v družbenovrednotnem svetu, str. XXV.

hierarhija vrednega

Torej, bolj ko na vrednotni lestvici pada vrednost enega, bolj raste vrednost nasprotnega; na določeni točki postane tako počitek vrednejši od dela in nato postaja vse vrednejši, delo pa vse bolj nevredno.

Če torej vrednost iste stvari oscilira od najvrednejšega do najnevrednejšega, potem to pomeni, da ni ene same stvari, ki bi bila vedno najvrednejša, ampak da v vsaki situaciji obstaja drugačna vrednota kot najvišja. Vsaka situacija ima svojo najvišjo vrednoto. Ker imamo množstvo različnih situacij pomeni, da je vse lahko najvišja vrednota. Navišja vrednota je lahko delo (če gre za preživetje), lahko je lenarjenje (če smo "povsem" izčrpani), lahko ubijanje (če nekdo izvaja genocid), lahko seks (če naj se človeštvo ali nek narod ohrani), lahko hrana (če nekdo umira od lakote), lahko je le požirek vode (za dehidriranega v puščavi), lahko je dober udarec (če z njim onemogočimo človeku v afektu, da bi naredil zločin) itn. itn.

Ali se je torej v tem primeru teorija odrezala slabše kot zdravorazumsko spoznanje, ki trdi, da je najvišjih vrednot toliko, kolikor je ljudi, da pač vsakdo časti svojega bogca? Nikakor. Navidezna enakost tega stališča z gornjimi trditvami je zgolj zunanja. Ni namreč točno, da je vse lahko najvišja vrednota zato, ker pač vsakdo sam odloča, kaj mu je (kaj ima za) najvrednejše. Res je, da imajo različni ljudje različne stvari za najvrednejše, kar pa nam pove samo to, kaj nekomu *funkcionira* kot najvrednejše; to pa pogosto ni skladno s tistim, kar je *objektivno* najvrednejše (torej dejansko najvrednejše).

Nekaj bistveno drugega je spoznanje, da je najvrednejše karkoli zato, ker so različne situacije. V tem primeru je torej najvrednejše določeno z *objektivno situacijo*, ne pa zgolj s *subjektivnim prepričanjem posameznika*. Smisel teh dveh ("vse je lahko najvišja vrednota") je torej bistveno drugačen.

Ali potem posameznik ni pomemben za določitev najvrednejšega? Nikakor, saj če je vredno to, kar zadovoljuje človekove potrebe, seveda potrebe konkretnega človeka (ker le ta realno obstaja), potem je prav on bistveno določilo vrednega.

Posameznik je vedno del vrednotne situacije, in to bistven del, saj so prav potrebe konkretnega posameznika bistveno določilo vrednega. Najvrednejše je prav tisto, kar v dani situaciji največ prispeva k graditvi celovitosti (tega konkretnega posameznika

ali skupine). To pa seveda pogosto ni skladno s predstavami konkretnega subjekta o najvrednejšem.

Posameznik je določilo najvrednejšega, toda ne s svojimi stališči, ampak s svojo **objektivno strukturo potreb**. Za nekoga je penicilin zdravilo, za drugega strup, vendar ne zaradi tega, ker bi tako eden kot drugi sodila o penicilinu, ampak zaradi fizioloških razlikosti enega in drugega.

Relativnost najvišje vrednote je točna, toda ta relativnost ni pogojena s **subjektivnostjo** stališč posameznikov, ampak z **objektivnostjo** potreb posameznika, ne z razliknostjo **mnenj**, ampak z razliknostjo **situacij** (potreb in možnosti njihove zadovoljitve).

ABSOLUTIZACIJE

Absolutizacij je več vrst, ker lahko absolutiziramo katerokoli dimenzijo vrednote (**količino, trajanje, intenzivnost**). Delo se z dolžino trajanja spreminja v garanje, mučenje in ubijanje. Božanje, nežen dotik se s povečevanjem intenzivnosti spreminja v udarjanje (bolečino), mučenje in ubijanje. Določena količina snovi je hrana ali zdravilo, preko te količine pa strup.

Kakor je lahko katerakoli vrednota najvišja, tako je tudi mogoče absolutizirati katerokoli vrednoto. Mnogo je vrednot, ki jih absolutizirajo le redki posamezniki, manjše število vrednot (ali skupin vrednot) pa se pogosto absolutizira.

Biologizmi

Te teorije absolutizirajo biološke lastnosti, oziroma potrebe človeka. Rasizem absolutizira barvo kože; fašizem in šovinizem določen narod; lahko se absolutizira določen spol ali sloj. Že od suženjstva je očitna delitev ljudi na svobodnjake in sužnje, ki da se med seboj ločijo po naravnih sposobnostih; enako delitev poznamo iz fevdalizma s to razliko, da se razliknost utemeljuje z božjo voljo; v zgodnjem kapitalizmu so se le lastniki proglašali za sposobne odločati (zato so tudi samo oni imeli volilno pravico). Ženske so stoletja odpravili od odločanja, celo od odločanja o lastni usodi, o življenju in smrti.

Brez dvoma imajo posamezne rase in narodi, pa tudi vsak spol določene specifične značilnosti in sposobnosti. Toda vse bistvene človekove sposobnosti so razdeljene v skladu z Gaussovo krivuljo, tj. 10% je nadpovprečnih in 10% podpovprečnih, vsi ostali so razvrščeni v povprečje. Dejansko gre pri teh teorijah in stališčih za močne **predsodke** (seveda močno pogojene z interesi). To so zlasti potrdili mnogi eksperimenti in raziskave v zvezi z rasizmom v ZDA, ki so pokazali, da so belci prenehali biti rasisti, če so živeli skupaj s črnci (v stanovanjskih blokih, v vojaških enotah, v šolah idr.). Rezultati raziskav so tudi pokazali, da se črnci, ki so živeli v mešanih okoljih niso razlikovali od belcev, medtem, ko so npr. testi inteligentnosti pokazali razliko pri črncih, ki so živeli v svojih getih. Novejše raziskave so tudi odkrile, da so bili rezultati raziskav enojajčnih dvojčkov, ki so dokazovale predvsem biološko (dedno) določenost sposobnosti, potvorjeni. Končno pa je danes splošno znano, da cela stoletja ni bilo nobene ženske med znanstveniki, umetniki, športniki ipd., pa vendar nihče danes ne more zanikati njihovih sposobnosti za te dejavnosti. Če kaj, potem to dokazuje, da kadar nekdo nima možnosti za razvitje svojih potenc, potem jih tudi ne bo razvil; da pride do tega, zadostujejo že

močni predsodki (npr. o ženskah), in že nihče sploh ne poizkuša razviti teh nepriznanih sposobnosti.

Za trditve, da ženske nimajo sposobnosti za politiko, znanost ipd., za trditve, da je človek po naravi egoist, da je po naravi len in ga je zato mogoče le z denarnimi nagradami in kaznimi prisiliti (motivirati) za delo ipd., je mogoče najti obilico empiričnih dokazov. Toda vsem je skupna ista pomanjkljivost: vsi ti dokazi so zgrajeni **le na določenih vrstah situacij**. Za ženske je to znano. Biologizme zanikajo tudi nekoč "slavni" narodi, kot so Grki, Kitajci, Egipčani, Arabci, Turki, Japonci, Portugalci itn. Kaj so v ZDA pokazali črnici danes, recimo v glasbi, športu, pa tudi že v politiki itn.! Gotovo je bil denar, nagrada in kazen, nekoč poglavitni motiv za delo. Toda ko si človek zadovolji temeljne fiziološke potrebe - kot je to danes v razvitem svetu - potem denar ni več poglavitni motiv za večjo produktivnost in sploh za doseganje ciljev, ampak so to: zadovoljstvo z delom, možnost samorealizacije, možnost samoiniciative, soodločanja, samostojnosti ipd.⁵ Torej, **drugačne razmere** nudijo drugačne dokaze in vrednote.

Drugi vidik absolutizacije bioloških vrednot je tisti, ki prepotencira vrednote, ki zadovoljujejo fiziološke potrebe, torej **materialne, čutne užitke** (lahko je to hrana, lahko pijača, seks, lenoba ali pa tudi gola fizična moč).

Jasno je, da so v določenih situacijah najvrednejše fiziološke potrebe in človek samodejno tako tudi ravna, kot so pokazali poizkusi. Prostovoljci so stradali; več dni ko so stradali, bolj jim je upadal interes za druženje, razgovor, ljubezen in spolnost - skoraj do ničle.⁶ V taki situaciji je seveda največja vrednota hrana (toda v takih primerih in v teh še posebej je nevarno pretiravanje s hrano.)

Kam vodi požrešnost in žretje, je znano. Tudi glede pijače in mamil je znano. Sicer pa se vsako pretirano čutno uživanje konča v razvratu in uničevanju (bodisi posameznika, bodisi družbe). Najbrž so kar utemeljene trditve mnogih raziskovalcev, ki med vzroki propada nekaterih visokih kultur v preteklosti naštevajo tudi razvratnost. "Pijmo dokler živimo, potem ga ne bomo niti kaplce več!" To drži, drži pa tudi, da bolj ko se bomo nacejali, prej ga bomo nehali piti, ker nas bo to fiziološko uničilo.

Z vrednotnega vidika pa je odločilno dejstvo, da absolutizacija fizioloških potreb kot najvrednejših pomeni človeka reducirati na raven zgolj živega bitja, torej na **raven živali**.

Psihologizem

Znano je, da idealizem in religija absolutizirata duševnost in zato logično tiste vrednote, ki zadovoljujejo te potrebe. Pogoste pa so tudi absolutizacije le posamezne duševne potrebe.

Eno teh pojmovanj vrednote sploh omejuje le na duhovno sfero. Odtod govor o vrednotah in dobrinah, pri čemer se pod dobrinami razume materialne vrednote; oznaka dobrine in vrednote naj bi že na zunaj kazala, da so **prave vrednote le duhovne vrednote**. Tudi če se govori o materialnih in duhovnih vrednotah, se takorekoč samo po sebi razume, da so duhovne vrednote v celoti višje od materialnih. Poleg tega se o materialnih vrednotah govori kar nekam prezirljivo, na človeka, ki visoko ceni te vrednote, pa se gleda kot na človeka nižje vrste, kot na nekakšnega polčloveka. Zlasti umetniki radi ljudi, ki niso potrošniki umetniških dobrin (ali jim te sploh niso vrednote),

5. To kažejo vse sodobne raziskave. Primerjaj N. Rot, Psihologija grupa.

6. Pojedinac i društvo, str. 77.

vidijo kot nekakšne divjake. Pri tem se pozablja, da ljudje, ki so v materialni stiski in se bore za preživetje, ne morejo visoko ceniti duhovnih vrednot, še manj da bi jih uporabljali. Če ima nekdo trajne probleme z zadovoljevanjem bioloških potreb, mu tudi potrebe za duhovne vrednote zakrnijo. To so ugotovili tudi antropologi. Polnomadsko indijansko plemo Siriono v Boliviji ima velike težave s prehranjevanjem zaradi tropskega podnebja. Zato ima - v primerjavi z drugimi podobnimi plemeni - zelo slabo razvito umetnost in mitologijo.

Ob tem se pri nas srečujemo s paradoksalnostjo, da tisti, ki očitajo ali celo vidijo vse zlo marksizma in socializma v tem, da bojda absolutizira materialne vrednote, istočasno prisegajo na kapitalizem, oziroma blagovno-tržno gospodarstvo, ki pa, kot je dobro znano, zares absolutizira eno samo materialno vrednoto, denar. Zato je mogoče vse vrednote menjati (kupiti) za denar, tudi vse duhovne vrednote (od ljubezni, do znanja in poštenja). Prav ta najbolj groba absolutizacija materialnih vrednot (oziroma samo ene) predstavlja grobo degradacijo človeka. Ne samo zaradi absolutizacije denarja kot edine vrednote, ampak predvsem zato, ker je človek tu, tako kot vse drugo, le **sredstvo** za to vrednoto.

Številne so oblike absolutizacije razuma.

Več kot nekdo zna, več problemov se mu odpira: vem le to, da nič ne vem! To pa se logično izteče v nedelovanje.

Šola naj **samo izobražuje**, ne pa vzgaja. In ker naj cilj ne bi bil predmet znanosti, ampak ideologije (politike, morale), naj torej šola oblikuje le dobre navigatorje, kam in zakaj (naj) plujemo, pa bodo odločali že drugi!

Logično je, da absolutizacija racionalnosti konča v **elitizmu in tehnokratizmu**. Odločajo naj le strokovnjaki, saj so konec koncev vsi problemi (od ljubezni do denarja) le strokovni problemi. In še najbolj je, da odločajo le najbolj modri (kot že v Platonovi idealni državi). Ker pa je znanja vse več in več, se vse skupaj logično konča v "**fahidiotizmu**". In potem znanstveniki odkrivajo nove in nove zakonitosti, nova in nova sredstva, o njihovi uporabi pa naj bi odločali politiki (atomska bomba ipd.).

Bolj ko je kdo enostransko razvit, bolj je nebogljjen in nesamostojen na vseh drugih področjih, bolj je odvisen od drugih (enostrancev). Je potem tak človek še svobodno bitje, torej subjekt?! Vsaka enostranost je odlična priložnost za **manipulacijo**. Zato ni naključje, da so prav vrhunski znanstveniki, umetniki, športniki ipd. tako pogosto sredstvo politične manipulacije.

Medtem ko eni prisegajo na **hladen razum** in so jim vsi odnosi le trgovina, mnogi psihologi trdijo, da je, na primer dober družinski prepir za zdravje boljši kot devet dohtarjev. Še bolj kot hladen razum je nevarna **slepa čustvenost**. Verniki, ja, fanatiki vseh vrst so zelo nevarni in so na svetu ustvarili mnogo zla, pa naj gre za religiozne vernike (npr. islamski fundamentalisti) ali vernike ljubezni (zate bi naredil/a karkoli na svetu) ali za športnonavijaške (zmaga za vsako ceno) ali nacionalistične ali politične in številne druge. **Slepa ljubezen** do nekega ideala (pa naj bo ta dejanska vrednota ali samo umišljena) logično ustvarja na drugi strani **slepo sovraštvo**; vse drugačno, vsi drugače misleči, vsi drugi verniki so avtomatično zli, nevredni. Bolj ko je fanatikov ideal vrednotno povzdignjen, večji je seveda greh tistih, ki ne verujejo v tega boga. Pa ne samo to, tudi vse druge vrednote so povsem neznatne (in zato zanemarljive) v primerjavi s tem absolutiziranim idealom; naj bo kdo tat, kriminallec, morilec, lenuh, izprijenec, posiljevalec itn., to ni nič, važno je, da si **naš** - vernik. Dober si, če si naš, slab, če nisi naš, vse ostale vrline niso važne.

Vse te absolutizacije najbolje izraža aforizem: **Za mir, proti vojni in vsem oblikam nasilja se bomo borili z vsemi sredstvi, do zadnje kaplje krvi!**

Tako kot slepa čustvenost, tako tudi brezumna volja logično konča v golem nasilju. Sicer pa se slepa volja hrani prav na slepi čustvenosti in pomanjkljivem znanju. A prav znanje je tisto, ki šele omogoča svobodo in s tem človeka. Slepa volja ni nič drugega kot "slepa" naravna energija.

Toda nekatere institucije prav to slepo voljo povzdigujejo kot najvišjo vrednoto. Dril je zato njihova poglavitna metoda. Poslušnost in slepo voljo še zlasti absolutizirajo vse hierahično organizirane skupnosti (npr. vojska, cerkev); bolj ko so strogo hierarhične, bolj absolutizirajo golo hotenje.

Ko ta slepa volja (slepo hotenje, slepa poslušnost, slepa samopokornost ipd.) začne funkcionirati kot vrlina, seveda tak osebek postane le sredstvo, **sredstvo za kakršenkoli cilj**, postane teledelegiran robot.

Posebna oblika tega slepega hotenja, te absolutizacije volje je **samovolja** (ali kot se nam bolj domače sliši: voluntarizem). To ignoriranje zakonitosti in znanja je še zlasti nevarno v politiki in v gospodarstvu, kajti za tem voluntarizmom vedno stoji institucionaliziran aparat nasilja - država.

Tragično je tudi **slepo posnemanje** idolov ali mode (torej samopokornost). **Diktatura mode** (in tudi pri idolih obstaja moda) je ena najtemeljitejših, čeprav je tako prefinjena, da je večina sploh ne doživlja kot diktaturo. Nasprotno, z največjim veseljem in žarom ji slede v najbolj nore pustolovščine v trdnem prepričanju, da to počno po svoji svobodni odločitvi. Noben tiran ne obvladuje svojih podložnikov tako temeljito kot moda obvladuje svoje podanike. Na prvi namig milijoni začno zaničevati rdečo barvo in oboževati črno, ozka ramena zamenjajo za široka, podkolensko za nadkolensko, rock za pop, aerobiko za tenis itn. itn. Pri vsem tem so ti verniki trdno prepričani, da to ne počno zaradi mode, ampak ker je to lepo, zdravo, koristno ipd. Pri tem jih čisto nič ne moti, da je tisto, kar je bilo še včeraj lepo ali najlepše, danes grdo ter da bo jutri najlepše spet nekaj čisto tretjega ali pa prvo. Ne samo pamet, tudi individualnost (individualne potrebe) se samonegira. Eno in drugo seveda pomeni nesvobodo.⁷

Totalitarizem

Odgovor na preprosto vprašanje, kaj je vrednejše, celota ali del, se zdi enostaven in nedvoumen, celota. Logičnost in samoumevnost tega odgovora pa je lahko zelo nevarna in tragična hkrati. Če to samoumevnost prenesemo na družbo, pomeni, da je družba (celota) vedno pomembnejša od posameznika (dela). Interesi, potrebe, spoznanja, čustva itn. družbe so v principu vrednejši od interesov, potreb, spoznanj, čustev itn. posameznika. Končno je zato žrtvovanje posameznika povsem vredno in utemeljeno. Totalitarizem je torej vrednotno utemeljen.⁸

Družba je bistven pogoj človeka in družbenost bistvena potreba vsakega posameznika. Toda **totalitarizem** dela iz družbe boga; zanj je vredna le celota (total), družbeni interesi in koristi so pred vsakim posamičnim interesom. Posameznik je podrejen skupnosti, še več, zanjo se mora - če hoče biti vreden - žrtvovati.

7. Absolutizacija posameznih duševnih moči je odlično prikazal (seveda na temelju tehnologije tridesetih let) v negativni utopiji Krasni novi svet pisatelj A. Huxley.

8. Glej tudi literarni (na osebni izkušnji prikazani) upodobitvi totalitarizma v delu A. Londona Priznanje.

Enotnost, enakost, enoumje, enoravnanje, enost so zato logično najpomembnejše vrednote totalitarizma. S to absolutizacijo enakosti in s tem zatiranjem posameznega in specifičnega pa totalitarizem nezavedno siromaši prav družbenost, saj bogastvo novega priteka prav iz individualnosti. Enakost vedno reproducira le enako, torej že znano in doseženo - to pa je tek v krogu.

Sicer pa, ali je enakost sploh vrednota? Še več, ali je enakost sploh možna? Ljudje smo pač moški in ženske, stari ali mladi, otroci ali starši, zdravi ali bolni itn., ne pa enaki. Enakost kratkomalo ni možna. In kar ni možno, se skuša uveljaviti z nasiljem. Tega pa totalitarizem tudi obilno uporablja, a kljub temu seveda svojega cilja ne more doseči, ker je pač neuresničljiv.

Individualizem

Če totalitarizem absolutizira družbo, potem **individualizem** (in njegova skrajnost **egoizem**) absolutizira nasprotni pol, individualnost. Njegova poza je: Vsakdo naj se briga zase! Nihče se nima pravice vtikati v moje (notranje) zadeve, torej v mojo osebnost, družino, državo itn., tako se jaz ne v druge. Jaz sem torej absolut. Če ta individualist ni absolutni gospodar, se čuti ogroženega. To zapiranje vase je seveda zapiranje pred bogastvom vrednot, ki lahko pritekajo iz družbe, od soljudi. Zatiranje potreb za sočlovekom temelji na strahu, da bi se razkrila moja pomanjkljivost, da se bo izkazalo, da nisem popolnost, torej samozadostnost. Je pa v tem tudi vidna egoistična nota, kajti vse, kar sočlovek naredi zame, me obvezuje; že prijaznost, prijateljstvo me zavezuje.

V imenu individualnosti je mogoče zanikati vse skupno, enako, vsakršno normo, ja celo resnico. Vse to naj bi bilo v nasprotju z bistvom človeka, z njegovo svobodo in individualnostjo. **Pravi humanizem naj bi torej bil anarhizem.** Ali pa anarhija omogoča individualnost in svobodo (vsaj večini)?

Če individualizem siromaši zgolj sebe, pa njegova skrajnost, egoizem, siromaši tudi druge, saj v imenu lastnih koristi tepta interese in potrebe sočloveka.

Teorije, da je človek človeku volk, torej po naravi egoist, zanikajo tako plemena, ki še ne poznajo privatne lastnine, kot tudi vsi kasnejši rodovi, saj to ne negirajo le starši kot starši, ampak tudi premnogi, ki so se žrtvovali za svobodo, mir, prijateljstvo, pravičnost, vero in številne druge prave ali umišljene ideale.

Kakor je t. i. realni socializem (najbolj stalinizem) absolutiziral družbo, tako je zlasti t. i. zgodnji kapitalizem absolutiziral individualnost. Vendar to ne pomeni, da tudi znotraj kapitalizma ne poznamo izrazite totalitarizme, kakršen je bil recimo fašizem.

Mitologiziranje dela

Kakor je delo tisto, ki je v znatni meri ustvarilo človeka in svet vrednot, tako je delo lahko tudi tisto, ki bo vse to uničilo. Ne gre samo za obdobja kapitalizma in realsocializma (oziroma začetna obdobja industrializacije družbe), ko je absolutizacija dela delavce dobesedno ubijala, ampak še bolj za sodobno ustvarjalnost znanstvenikov (npr. atomsko orožje, ekološke katastrofe, genetske raziskave, možna nehotena ustvaritev novega virusa neznanih lastnosti, ki bi uničil življenje itn.). Sicer pa je znano, da se kar okoli 20% znanstvenikov ukvarja samo z raziskavami v vojaške namene, torej za uničevalne potrebe. Prav tako je sicer res, da so mnoga pomembna odkritja, ki jih danes uporabljamo v vsakdanjem življenju (od atomske energije do računalnikov) nastala v okviru vojaških raziskav.

Delo kot vrednota se začne absolutizirati s pojavom tržnega gospodarstva; konkurenca je izsilila nenehno podaljševanje delavnika in nato (ker ima dan pač le 24 ur) intenzivnost dela. Sploh je delo postajalo vse bolj le sredstvo in ne cilj (vsaj za večino ljudi). Tudi cilj proizvodnje ni več zadovoljevanje objektivnih potreb človeka, temveč je njegov cilj dobiček. Zato je seveda povsem nepomembno, kaj se proizvaja, važen je le dobiček. Prav zato delo postaja vse bolj enostransko delo ter s tem pohabljuje in ubijajoče. Skratka človeka delo ne gradi, ampak uničuje; iz vrednote se je spremenilo v protivrednoto.

Žal v takih pogojih tudi v znanosti, umetnosti, športu ipd ustvarjalnost vse bolj dobiva značilnosti dela, ki jih je pred tem dobilo v industriji. Garanje je dandanes v industriji zamenjala enoličnost in brezumnost, uveljavljati pa se je začelo v negospodarstvu. Bo tudi tu naslednja faza enaka kot v gospodarstvu? Ali niso vrhunski športniki že danes le še dirkalni konji, ali niso nekateri izdelki umetnikov že čisto brezumni in farsa umetnosti?!

Japonci nam ne morejo biti vzor - ne glede na visok standard - kajti delo ni edina človekova potreba. To ni poziv k lenarjenju, ampak le opozarjanje, da je tudi absolutizacija dela nehumana. Gospodarstvo je temelj družbe, toda ne tudi edini vidik človeka in vrednega.

POSLEDICE ABSOLUTIZACIJ

Ljudje visoko cenijo iskrenost, resnicoljubnost, odkritosrčnost, poštenost. Gotovo so to pomembne vrednote, saj si kaj težko zamislimo družbeno življenje (torej medčloveške odnose), če bi vladali laž, prevara, nepoštenost, neiskrenost ipd. A hkrati vendar nismo vedno iskreni, odkriti, pošteni, ne zato, ker ne bi zmogli, ampak ker se zavedamo, da bi absolutizacija te vrednote pripeljala do nevrednih posledic. Zato ve vsak dober vzgojitelj, da je včasih dobra laž, dober zdravnik ve, da je za kakšnega bolnika boljša neiskrenost, dobri gospodarstveniki, politiki, tehnologi, vojaki ipd. vedo, da brez skrivnosti (tajnosti) ni uspeha. Skratka, tudi laž, prikrivanje, neiskrenost so v določenih situacijah vrednote.

Tudi iz vseh prej navedenih obravnav absolutizacij je dovolj razvidno, da **vsaka absolutizacija neke vrednote pripelje do nevrednega, torej do samonegacije**. Vsako pretiravanje se konča v istem, v **samouničenju** tako vrednote, kot tudi samega človeka, oziroma človeštva. Ljudsko bi se temu reklo, preveč dobrega škoduje.

Dosledne absolutizacije posamezne vrednote (ali skupine vrednot) so sicer zelo redke - vsaj v praksi - ker bi s samouničenjem preveč očitno razkrile svojo neutemeljenost in samonegacijo, zato pa niso redke številne manj absolutistične enostranosti, ki pa zato niso veliko manj nevarne, ali pa prav zaradi svoje neprozornosti še toliko bolj.

Človek svojih potreb ne more preprosto odstraniti. Če ostajajo trajneje nezadovoljene, povzročajo **različne bolezni (telesne in psihične)**. Nekatere pozna vsak človek sodobnega sveta, recimo živčnost, stres, debelost, čir, utrujenost, nespečnost ipd. Frustracije, ki se pojavljajo ob nezadovoljitvi potreb, lahko pripeljejo tudi do **agresivnosti, alkoholizma in podobnih pojavov**. Tako bolezen kot agresivnost pa razumljivo negativno vplivata nazaj na človekove sposobnosti in zato nastane novo nezadovoljenje potreb ali zmanjšanje zadovoljitve. Krog je tako sklenjen in iz tega obroča, ki se vedno bolj stiska, se je enako težko prebiti "živ", kot iz vojaškega obroča.

To dokazujejo tudi številne empirične raziskave, zlasti delovnega procesa. Organiziranost proizvodnje, ki je imela za edini cilj čim večjo produktivnost, je pripeljala do zmanjševanja le-te. Človek v podjetju nima le potrebe delati (in zaslužiti); če ne more razviti prijateljskih odnosov, samoorganiziranja, soodločanja, torej zadovoljevati tudi čustvenih in intelektualnih potreb ter družbenosti, pada tudi produktivnost. Zato se tudi odsotnost z dela in fluktuacija - kot posledici te nezadovoljitve - pri velikih skupinah zelo povečujeta.⁹ Zato sta fluktuacija in izostajanje z dela pri delavcih ob tekočem traku dvakrat večji kot pri drugih vrstah dela;¹⁰ pri tekočem traku je kljub drugačnemu videzu družbena izolacija od sodelavcev zelo izrazita, pa tudi mišljenje je skoraj povsem izločeno iz delovnega akta. Obratno pa velja, da produktivnost naraste, če delavci sodelujejo pri odločanju.¹¹ Enako velja pri demokratičnem vodji.¹²

Bolezen, beg, agresija so le tri različne, bolj ali manj avtomatične ali zavestne reakcije na isto stanje, na izrazito **enostrano** življenje. In če to bolj ali manj velja za vse posameznike (ali vsaj za večino), potem ta enostranost postane zelo nevarna za samo človeštvo. Enostanost za svoje dopolnilo nujno potrebuje **drugo enostranost**. Vsaka enostranost na široko odpira vrata za vsakršne vrste **podrejenosti, odvisnosti, nesamostojnosti**, skratka neke vrste hlapčevanja. Kjer so hlapci, morajo biti tudi **gospodarji**. Gospodovanje ni nujno povezano z nasiljem, kakršnega poznamo iz zgodovine; dovolj je že, če imate v rokah medije množičnega obveščanja in z njimi oblikujete vrednotna stališča ljudi.

IZVORI ABSOLUTIZACIJ

Izvori absolutizacij vrednot so trovrstni:

- sociološki
- psihološki
- teoretični.

Kogar je pičila kača, se boji zvite vrvi. Kdor je bil hudo bolan, bo verjetno nagnjen k absolutizaciji zdravja. Kdor je doživel strahote vojne, bo gotovo visoko cenil mir ali celo postal pacifist. Kdor je občutil lakoto, mu bo kruh gotovo več kot samo hrana. Itn. Iz takih **izrednih razmer in doživetij** je **psihološko** razumljiva absolutizacija te ali one vrednote.

Drugi psihološki vir absolutizacij je **privlačnost novega**. Novo je bilo v zgodovini pogosto pričakano z velikim nasprotovanjem in ogorčenjem. A prav to je na drugi strani povečevalo strastno privrženost drugih za to novo. Ne samo novo samo po sebi (privlačno že zato, ker je pač novo, drugačno), ampak tudi odklonilni odnos večine do novega je dvigoval vrednost v očeh njegovih pristašev. Vsakokratni pristaši novega zato njegovo vrednost pogosto absolutizirajo ali vsaj močno precenjujejo.

Težave porajanja novih vrednot so po drugi strani hkrati izvor **teoretičnih** absolutizacij. Novo se mora spopasti z obstoječim sistemom vrednot in z vsem aparatom, ki ga varuje. To logično vodi k prepotenciranju novega in njegove vrednosti. Drugačnost

9. Odsotnost z dela v skupinah s štirimi člani je le tretjina odsotnosti v skupini s 36 člani in le četrtna odsotnosti v skupini s 128 člani. (Pojedinec i društvo, str. 466-7.)

10. Prav tam, str. 491.

11. Prav tam, str. 492, 133. N. Rot, Psihologija grupa, str. 347.

12. N. Rot, Psihologija grupa, str. 91, 92.

s starimi vrednotami se mora izrazito poudarjati, da bi se jasno pokazala radikalnost novega in njegova večvrednost od starega. Istočasno to pomeni podcenjevanje starega in zanikanje njegove vrednosti. To se je dogajalo v meščanskih teorijah z vrednotami enakosti, bratstva in svobode, to se je nadaljevalo v utopičnem socializmu, ter znatnem delu marksizma, to se je v drugi Jugoslaviji dogajalo s samoupravljanjem, to se je dogajalo z ekološkimi vrednotami itn. Sploh je značilno za spore, konflikte - tudi teoretične - da vsaka stran pač precenjuje svoje, da v svojem vidi vse pozitivno in vse negativno v nasprotnikovem. Konflikti, tudi teoretični (in vse teoretično novo se spopada z obstoječim, torej je nujno v konfliktu), nikoli niso zgolj racionalni odnosi.

Teorija s prepotenciranjem novega sicer lahko pomembno prispeva k praktičnemu dozorevanju novega, toda to zato ni nič manj slabo za teorijo kot kritično spoznanje.

Drugi vir teoretičnih absolutizacij posameznih vrednot je (nezavedno) **abstrahiranje konkretnih razmer**. To je pogojeno s samo naravo znanstvenega dela, kjer je abstrahiranje teoretična forma eksperimenta. Abstrahiranje konkretnega stanja se najpogosteje kaže v tem, da se kot določilo vrednega jemlje le človek. To se logično izteče v **abstraktni humanizem**. Poleg človeka so določilo vrednega tudi realne možnosti. Kaj je realno možno, pa določajo prav okoliščine. Brez njihovega upoštevanja bomo logično končali v utopizmu. Del teh okoliščin so vedno tudi konkretni posamezniki, s svojimi egoističnimi, nasilnimi, izkoriščevalskimi itn. nagnenji in postopki, skratka nemoralni ljudje in ljudje v afektu ali drugih podobnih stanjih. V takih razmerah pa mora vsak "čisti" humanizem propasti (tako kot vsak moralni utopizem). Pa ne samo okoliščine, tudi del človekovih potreb odmišlja tak humanizem; vse človekove potrebe niso vredne. Obstajajo tudi umetno ustvarjene potrebe. Ljudje smo (in bomo) tudi različno moralno razviti. Vse to v svetu omejenosti večine dobrin določa drugačno hierarhijo vrednot, hierarhijo, ki pač mora upoštevati umazano vsakdanjost. Ta "umazana" vsakdanjost ni nikakršna napaka, ampak zakonitost, ki je prav zato ni mogoče preprosto odmisлити. Nasilje in vse vrste nesvobode seveda lahko označimo kot nehumane, ampak le pod predpostavko absolutne svobode. (ki pa je zgolj predpostavka in nič več). Nesvoboda je nehumana, toda brez prisile objektivnih zakonitosti sveta, družbenih norm in drugih oblik nesvobode bi bilo svobode še manj ali sploh nič. Svoboda je pač vedno le omejena svoboda.

Delitev dela, oziroma specializacija je poglavitni **sociološki** vir absolutizacije posameznih vrednot. Vsak poklic, oziroma področje dejavnosti, absolutizira vrednote svojega področja, ker ima pač s tega področja največ znanja in se zato zaveda pomena te dejavnosti. Zato tudi ve, da brez te dejavnosti ni možno normalno družbeno življenje, toda pri tem pozablja, da isto velja za vse druge dejavnosti. Specializacija povzroča, da so določene potrebe izraziteje razvite, bolj zavestne, zato pride do absolutizacije potreb, ki zadovoljujejo te potrebe.¹³ Človek je tudi ekonomsko bitje, zato mu je dobiček pri tej dejavnosti najvažnejša vrednota. Človek je nedvomno tudi estetsko bitje, zato mu je na tem področju lepota najvišja vrednota. Človek je politično bitje in tu mu je demokracija najvrednejša. Človek je praktično bitje in zato mu je ustvarjalnost pri tem najvažnejša. Učinkovitost je za človeka kot tehničnega bitja odločilna itn. Vsaka od teh vrednot je utemeljena v samem bistvu človeka, toda le v **enem delu**.

13. Na nekem izobraževalnem seminarju so udeležencem dali podatke o neki firmi in njenem finančnem stanju. Potem so jih vprašali, kaj bi bilo treba po njihovem mnenju narediti za izboljšanje uspeha podjetja. Več kot 80% udeležencev je videlo glavni problem (ki bi ga bilo treba rešiti) tam (finance, tehnologija, marketing itn.), kjer sicer poklicno delajo. (Pojedinac i društvo, str. 84.)

Meščanske revolucije, pa potem socialistično gibanje in še kasneje ekološko so samo trije izraziti primeri, ki so kazali na enostranost obstoječih sistemov in jim nasproti postavljali celovitejšega človeka. Seveda so ti "popravki" sledili po bolj ali manj očitnih pogubnih posledicah absolutizacij posameznih vrednot.

Kakor je s psihološkimi viri mogoče pojasniti individualne absolutizacije, tako je s sociološkimi mogoče razložiti skupinske absolutizacije, če pa se vse tri združijo, se to izrazi v določenem tipu družbene ureditve. Takrat so take absolutizacije tudi precej stabilne in zato toliko bolj nevarne. Večja ko je taka absolutizacija, radikalnejše so tudi negacije takega sistema; pa socializem ni edini dokaz tega.

Seveda so možne številne kombinacije teh treh virov absolutizacij, zato pa tudi njihovih posledic. Vse razredne družbe so sistemi absolutizacije neke vrednote in naslednji sistem njena negacija z neko drugo absolutizacijo. Posledice teh absolutizacij so bile lahko istosmerne za vse razrede in sloje (npr. pri absolutizaciji dela zaradi profita, oziroma denarja) ali raznosmerne (v suženjstvu svobodnjaki in sužnji).

CITIRANA LITERATURA:

- Ekologija, ekonomija, entropija. Agram, Maribor 1991.
 Musek, J., Psihologija osebnosti. DDU Univerzum, Ljubljana 1982.
 Znanost v družbenovrednotnem svetu. DE, Ljubljana 1988.
 Rot, N., Psihologija grupa. Kultura, Beograd 1983.
 Pojedinac i društvo. Kultura, Beograd 1972.